

УДК 346.58:351.822:347.73:346.9+339.746

DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2024.4.8>

Голубєва В. О.,

кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри публічного та міжнародного права
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана

Голубєва А. О.,

адвокат

ГРАНИЧНІ СТРОКИ ВИКОНАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ: ЗАСТОСУВАННЯ УКРАЇНОЮ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Анотація. В статті розглянуто нормативно-правове регулювання Україною в рамках зовнішньоекономічної політики (зокрема її валютної складової), граничних строків надходження валютної виручки за експортними операціями та/або товарів за імпортними операціями і деяких практичних особливостей у цій сфері під час воєнного стану (з 24.02.2022 р. до тепер).

Особливого значення питання граничних строків надходження товарів за імпортними операціями та/або валютної виручки за експортними операціями набуло після 24.02.2022 р., внаслідок вразливості національної економіки України і її національної валюти під час «гарячої фази війни». В статті в описовому і табличному вигляді йдеться саме про те, якими нормативно-правовими актами, на які терміни, тощо, Україна з 2022 р. до тепер змінювала граничні строки (від 365 до 90 календарних днів) надходження валютної виручки за експортними операціями (тобто переважно розрахунків) та/або надходження товарів за імпортними операціями, як іншої невід'ємної сторони даного процесу, з метою збалансувати сферу економіки (зокрема валютну) і не допустити поглиблення кризових явищ.

З врахуванням сучасної ситуації в Україні, внаслідок агресії РФ, приділено увагу деяким практичним аспектам, пов'язаним з призупиненням розрахунку граничних строків надходження товарів за імпортними операціями та/або валютної виручки за експортними операціями (внаслідок форс-мажорних обставин, звернення до судових органів), а також наслідки їх порушення (наприклад, нарахування пені у розмірі 0,3%). Широко представлена судова практика з теми дослідження і її окремих аспектів.

Звертаємо увагу, що викладення матеріалу щодо граничних строків надходження товарів за імпортними операціями та/або валютної виручки за експортними операціями в Україні розділено на дві частини за часовою ознакою: -- з 90-х рр. ХХ ст. до 24.02.2022 р.; -- з 24.02.2022 р. – до тепер (в часи воєнного стану). В даній статті йдеться про період з 24.02.2022 р. – до тепер.

Ключові слова: *граничні строки розрахунків, граничні строки надходження товарів за імпортними операціями та/або валютної виручки за експортними операціями, валютне законодавство, валютна виручка, повернення валютної виручки, розрахунки в іноземній валюті, операції з експорту та імпорту, форс-мажор, обставини непереборної сили, пеня, зовнішньоекономічні операції, експортно-імпортні операції, зовнішньоекономічні договори (контракти), валютний контроль.*

Holubieva V. O., Holubieva A. O. Deadlines for fulfillment of foreign economic obligations: application by Ukraine in today's environment

Abstract. The article considers Ukraine's regulatory and legal regulations within the framework of foreign economic policy (in particular its currency component), the deadlines of currency receipts being credited for export operations and / or goods delivery for import operations and some operational peculiarities during martial law (from 24.02.2022 until now).

The issue of the deadlines of goods delivery for import operations and/or currency receipts being credited for export operations became essentially important after 24 February, 2022, due to the vulnerability of Ukraine's national economy national currency during the hot phase of the war. The article refers in descriptive and tabular form to the regulatory legal acts, terms etc. used by Ukraine from 2022 until now to change the deadlines (from 365 to 90 calendar days) for currency receipts being credited for export operations (i.e. mainly payments) and/ or goods delivery for import transactions, as another integral part of this process, in order to balance the sphere of the economy (in particular, the economy's currency sector) and to prevent the crisis deepening.

The current situation in Ukraine caused by the Russian aggression is taken into account, and consequently the article focuses on some practical aspects related to the suspension of the calculation of the deadlines for goods delivery on import operations and/ or foreign currency earnings on export operations (due to force majeure, appeals to the judicial authorities), as well as the consequences of their violation (for example, accrual of penalties of 0.3%). The court practice on the subject of research and its individual aspects are widely presented.

We would like to draw your attention to the fact that the presentation of the material on the deadlines for the delivery of goods on import operations and/ or foreign currency earnings on export operations in Ukraine is divided into two parts according to the time factor: -- from the 90s. XX century. up to February 24, 2022; from February 24, 2022 until now (during martial law). This article refers to the period from February 24, 2022 until now.

Key words: *settlement deadlines, deadlines for delivery of goods on import operations and/or foreign currency being credited for export operations, currency legislation, foreign currency earnings, return of foreign currency earnings, foreign currency settlements, export-import operations, force majeure, penalties, foreign economic transactions, export-import operations, foreign economic agreements (contracts), currency control.*

Постановка проблеми. Важливість для функціонування України питання зменшення/ недопущення втрат і порушень (наприклад, внаслідок мінімізації неповернення валютної виручки або імпоротної частини по зовнішньоекономічним договорам (контрактам)) значно збільшилась внаслідок: військової агресії РФ проти України і тривалою дією воєнного стану [24] (що вимагає додаткових значних економічних, у т.ч. фінансових витрат); тимчасової окупації частини території України (фактичної поточної втрати частини економічного потенціалу (особливо промислового і сільськогосподарського) держави); значного зменшення задіяного прямо чи опосередковано в економіці працездатного населення (внаслідок, зовнішньої міграції) та ін. Отже, держава вимушена шукати різні шляхи підтримки національної економіки і валюти, забезпечення / відновлення національної безпеки і територіальної цілісності, соціальної стабільності, в т.ч. запроваджуючи непопулярні з різних причин у бізнес-середовищі заходи, зокрема скорочення граничних термінів надходження товарів за імпортними операціями та/або валютної виручки за експортними операціями, тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження валютних відносин і їх окремих аспектів в Україні проводили, як науковці (юристи, економісти, держуправлінці та ін., переважно до 24.02.2022 р.), так і практики (особливо в сучасних умовах), зокрема: І.А. Андрєєв, О.І. Береславська, Н.В. Божидарнік, В.К. Васенко, О.В. і В.О. Васюренко, О.М. Владимир, М.В. Вінічук, Д.О. Гетманцев,

А.В. Джавага, О.В. Дзюблюк, О.О. Дудоров, Ф.О. Журавка, Ж.В. Завальна, М.М. Єрмошенко, Т.І. Єфименко, Є.В. Карманов, О.О. Книженко, Л.М. Кравченко, В.Д. Кольга, О.А. Костюченко, Т.А. Латковська, К.А. Мякота, В.П. Нагребельний, Н.В. Наконечна, О.П. Орлюк, О.В. Покатаєва, Н.Ю. Пришва, О.М. Понамарчук, Н.І. Рудик, Л.А. Савченко, О.Є. Северин, М.В. Старинський, Т.В. Філіпенко, В.О. Шамрай, О.О. Шапошников, О.А. Шевчук, Н.Г. Шукліна, та ін.

Виклад основного матеріалу. На початок листопада 2023 р. за даними НБУ, обсяг неповерненої валютної виручки з початку повномасштабного вторгнення РФ становить близько 8 млрд. дол. США, що, на обґрунтовану думку регулятора, «має відчутний вплив на платіжний баланс». Слід уточнити, що йдеться не лише про виручку від експорту зернових, а й про неповернену валютну виручку загалом [55]. Українські експортери сільськогосподарської продукції залишили за кордоном близько 3 млрд. дол. США валютної виручки з моменту повномасштабного вторгнення Росії (далі – РФ) в Україну, посилюючи тиск на валютні резерви країни [56]. За дев'ять місяців 2023 р. «ризикові підприємства» експортували з України зерно «невідомого походження» на 133,9 млрд. грн., що становить понад 20% від загальної кількості [4].

Для порівняння, протягом 2012-2018 рр. спостерігається постійна тенденція до відтоку валютних коштів за межі України через неповернення їх суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності (далі – ЗЕД) при здійсненні експортно-імпортних операцій [5, с. 48]. Так, за

даними НБУ, наданими Мінекономрозвитку, станом на 01.04.2018 р. сума заборгованості нерезидентів перед українськими суб'єктами ЗЕД за експортними та імпорнтними операціями (непідтверджена перевірками) становила 8,7 млрд. дол. США та зросла порівняно з аналогічним показником на початок 2016 р. на 14,5%. За даними ДФС, підтверджена в ході проведення перевірок сума простроченої заборгованості нерезидентів перед суб'єктами ЗЕД становила 3,4 млрд. дол. США, що менше за показник НБУ у понад 2,5 рази. Водночас задекларована в ДФС сума заборгованості за експортно-імпорнтними, бартерними та іншими зовнішньоекономічними договорами (контрактами) з порушенням законодавчо встановлених термінів розрахунків станом на 01.04.2018 р. – 2,1 млрд. дол. США [5, с. 41].

Сучасні правові засади здійснення валютних операцій, валютного регулювання та валютного нагляду, права та обов'язки суб'єктів валютних операцій і уповноважених установ, відповідальність за порушення валютного законодавства визначено Законом України «Про валюту і валютні операції» від 21.06.2018 р. № 2473-VIII [23], а НБУ має право встановлювати граничні строки розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів [23, ст. 13 п. 1]. Метою вище зазначеного Закону є «валютна лібералізація в контексті інтеграції до ЄС», шляхом встановлення режиму валютного регулювання, який передбачає вільне проведення валютних операцій їх суб'єктами, спрощення проведення таких операцій, покращення інвестиційного клімату та привабливості України [5, с. 45], а також реалізація завдань, прийнятих Україною згідно з Угодою про асоціацію між Україною та ЄС 2014 р. [57, ст.ст. 145, 147], зокрема запровадження принципів регулювання руху капіталу країнами-членами Європейського Союзу (відповідно до Директиви Ради ЄС від 24.06.1988 р. № 88/361/ЄС [3, ст.ст. 1, 3, 7]).

Одним із поширених видів порушень валютного законодавства є порушення порядку здійснення експортно-імпорнтних операцій, а саме невиконання або неналежне виконання / недотримання обумовлених

в зовнішньоекономічних договорах (контрактах) строків поставки товарів / надання послуг / виконання робіт або розрахунків за них (тобто порушення / недотримання «граничних строків надходження товарів за імпорнтними операціями та/або валютної виручки за експортними операціями» [9, Розділ XX, Підрозділ 10, п.п. 69.2⁻¹, 69.35-1]).

Сторони експортно-імпорнтних операцій самостійно, на основі права на свободу підприємницької діяльності, закріпленого Конституцією України [7, ст.ст. 42, 43], принципу свободи зовнішньоекономічного підприємництва [40, ст. 2] і принципу «автономії волі» (*lex voluntatis*) [41, ст. 5], визначають в зовнішньоекономічних договорах (контрактах) строки розрахунків і поставки товарів (надання послуг, виконання робіт), але держава з різних причин може встановлювати їх граничні межі, перевищення яких, за відсутності певних умов (наприклад, форс-мажорних обставин, звернення до судових органів (державних і недержавних / міжнародних комерційних арбітражів)), є порушенням, що передбачає різні види відповідальності, в т.ч. у вигляді нарахування / стягнення уповноваженими податковими органами держави пені (тобто застосування «вертикальних» фінансових санкцій). Прикладами судової практики в даному випадку можуть бути: постанови ВСУ від 17.12.2002 р. [20] і від 31.01.2020 р. у справі № 1340/3649/18 [15] та ін. [17; 18; 19; 21; 54; 58].

Валютний контроль (нагляд) є елементом (стадією) держаного управління (адміністрування) сфери ЗЕД (зокрема, валютної), що є особливо важливим в кризові періоди для подолання або попередження їх негативних впливів і проявів, наприклад: на валютному ринку щодо курсу національної валюти; для забезпечення дотримання нормативно визначеного валютно-розрахункового порядку, законності у сфері зовнішньоекономічних і валютних відносин та належної поведінки суб'єктів ЗЕД щодо граничних строків надходження товарів за імпорнтними операціями та/або валютної виручки за експортними операціями, тощо.

Загальною сучасною нормативно-правовою основою сфери граничних строків над-

ходження валютної виручки за експортними операціями та/або товарів за імпорнтними операціями і пов'язаних питань є Закон України «Про валюту і валютні операції» від 21.06.2018 р. № 2473-VIII, в ст. якого, закріплено [23, ст. 13 п.п. 2, 3], що:

«2. У разі встановлення НБУ граничного строку розрахунків за операціями резидентів з експорту товарів грошові кошти підлягають зарахуванню на рахунки резидентів у банках України у строки, зазначені в договорах, але не пізніше строку та в обсязі, встановлених НБУ. Строк виплати заборгованості обчислюється з дня митного оформлення продукції, що експортується, а в разі експорту робіт, послуг, прав інтелектуальної власності та (або) інших немайнових прав – з дня оформлення у письмовій формі (у паперовому або електронному вигляді) акта, рахунка (інвойсу) або іншого документа, що засвідчує їх надання.

3. У разі встановлення НБУ граничного строку розрахунків за операціями резидентів з імпорту товарів їх поставка має здійснюватися у строки, зазначені в договорах, але не пізніше встановленого НБУ граничного строку розрахунків з дня здійснення авансового платежу (попередньої оплати)».

Граничний строк розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів було встановлено 02.01.2019 р. постановою Правлінням НБУ у кількості 365 календарних днів [37, п. 21]. Зауважимо, що цей термін не поширюється на операції в незначному розмірі з експорту, імпорту товарів (включаючи незавершені розрахунки за операцією), крім дроблення операцій з експорту товарів або дроблення валютних операцій (п. 22). Згідно з Розділом 1 «Загальні положення» [37, п. 2 пп. 7)] пороговий розмір / рівень валютної операції (в еквіваленті за офіційним курсом гривні до іноземних валют, установленим НБУ на дату здійснення операції), який є меншим, ніж розмір, що підлягає обов'язковому фінансовому моніторингу. З 2020 р. пороговий розмір є меншим, ніж розмір, передбачений ст. 20 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», тобто

зовнішньоекономічні розрахунки на суму до 400 тис. грн. (за деякими винятками) під валютний контроль і зазначений граничний строк не підпадають [37, п. 22; 33, ст. 20; 52].

Отже, якщо сума незавершених розрахунків за операцією з експорту/імпорту товарів не перевищує порогової суми, а загальна сума операції підлягає валютному нагляду / моніторингу банками на підставі Постанови правління НБУ від 02.01.2019 р. № 7 [23, ст. 11 п. 7; 35]. У випадках порушення граничних строків розрахунків за умови відсутності ознак дроблення операцій з експорту товару або дроблення валютних операцій пеня за їх порушення не нараховується.

Відповідно до сучасних подій в Україні, у зв'язку з військовою агресією РФ проти України і введенням Указом Президента від 24.02.2022 р. № 64/2022 [24] в Україні воєнного стану, Правлінням НБУ прийняло Постанову від 24.02.2022 р. № 18 «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану», якою запроваджено з 05.04.2022 р. граничні строки розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів (на поточний момент) у кількості 180 календарних днів, для операцій, що проведені до 05.04.2022 р. [46, п. 14²; 27, п. 1 пп. 6)], окрім 3Е операцій з деякими видами товарів [36; 32], граничні строки розрахунків менше порогового рівня залишилися без змін, а саме -- 365 календарних днів [45, п.п. 14², 14³, 14⁴; 30 п.; 37, п. 22; 33, ст. 20; 22; 51]. (Детальніше див. таблицю 1).

Діючим законодавством передбачається і можливість подовження граничних строків надходження валютної виручки за експортними операціями та/або товарів за імпорнтними операціями на підставі висновку центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері економічного розвитку (тобто, Міністерства економіки України) [23, ст. 13 п. 4; 10], тощо). (Щодо припинення нарахування пені за порушення строків зарахування валютної виручки, внаслідок пролонгації граничних строків, звертає на себе увагу рішення суду від 10.11.2021 р. у справі № 280/2801/21 [53]).

В якості покарання за недотримання / порушення резидентами граничних строків над-

Граничні строки надходження валютної виручки за експортними операціями та/або товарів за імпорнтними операціями під час дії воєнного стану в Україні

№	Нормативний акт	Граничний строк	Початок -- завершення дії	Особливості
1	2	3	4	5
1.	Указ Президента України «Про заходи щодо стимулювання зовнішньоекономічної діяльності» від 19.03.1992 р. № 162 [39].	--	1992 р. – до тепер	«1. Встановити, що всі суб'єкти ЗЕД в Україні мають право здійснювати зовнішньоекономічні операції по експорту товарів (робіт, послуг) як власного, так і невласного виробництва, та імпорту товарів (робіт, послуг) як для власних, так і не для власних потреб, крім товарів (робіт, послуг), експорт та імпорт яких заборонено.»
2.	Закон України «Про регулювання товарообмінних (бартерних) операцій у галузі зовнішньоекономічної діяльності» від 23.12.1998 р. № 351-XIV [44].	180 календарних днів	18.08.2012 р. – до тепер	Редакція від 05.07.2012 р. (ст.ст. 2, 3).
3.	Митний кодекс України від 13.03.2012 р. № 4495-VI [8, ст. 151 п. 1].	365 календарних днів	01.06.2012 р. – до тепер	Крім випадків: – законодавчо закріплених більших строків переробки товарів, а для підприємств суднобудівної промисловості (в межах класу 30.11 групи 30.1 розділу 30, класу 33.15 групи 33.1 розділу 33 КВЕД ДК 009:2010) загальний строк переробки не може перевищувати 730 календарних днів (ст. 151 ч. 2); – виходячи з технологічних особливостей переробки окремих товарів, попередньо встановлений строк їх переробки за письмовою заявою підприємства, якому видано дозвіл на переробку, може бути продовжений митним органом, яким видано відповідний дозвіл на переробку (ст. 151 ч 3).
4.	Постанова КМУ «Про затвердження Порядку визначення строку та умов завершення імпорнтної операції без увезення товару на територію України» від 05.12.2007 р. № 1392 [38].	180 календарних днів	01.01.2008 р. – до тепер	
5.	Закон України «Про валюту і валютні операції» від 21.06.2018 р. № 2473-VIII [23].	--	07.07.2018 р. (набрання чинності), 07.02.2019 р. (введення в дію)	НБУ визначено уповноваженим встановлювати граничні строки розрахунків (ст. 13).
6.	Постанова Правління НБУ «Про затвердження Положення про заходи захисту та визначення порядку здійснення окремих операцій в іноземній валюті» від 02.01.2019 р. № 5 [37, п. 21].	365 календарних днів	07.02.2019 р. – до тепер	Ці строки не поширюються на операції в пороговому (незначному) розмірі до 400 тис. грн. (за деякими винятками). Під валютний контроль підпадають лише ЗЕ операції на суму більше 400 тис. грн. [37, п. 22; 33, ст. 20]. Крім того, зазначені граничні строки поширюються на незавершені операції резидента з експорту та імпорту товарів, за якими до 07.02.2019 р. не встановлено банком порушення 180-денного строку розрахунків ... [35, п. 2]).

Закінчення табл. 1

7.	Постанова Правління НБУ «Про встановлення винятків та (або) особливостей запровадження граничних строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів і внесення змін до деяких нормативно-правових актів» від 14.05.2019 р. № 67 [32].	--	16.05.2019 р. – до тепер	Загальні граничні строки розрахунків не поширюються (застосовується винятковий порядок) проведення ЗЕ операцій – у редакції станом на 11.11.2023 р. – щодо тринадцяти умов.
8.	Постанова Правління НБУ «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану» від 24.02.2022 р. № 18. Зі змінами 24.02.2022 р. № 68 [46, п. 14 ² ; 30, п. 4].	90 календарних днів	05.04.2022 р. – 07.06.2022 р.	Щодо операцій з експорту та імпорту товарів, здійснених з 05.04.2022 р. на суму більше 400 тис. грн. [46, п.п. 14 ³ , 14 ⁴ ; 30 п.; 37, п. 22; 33, ст. 20].
9.	Постанова Правління НБУ «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану» від 24.02.2022 р. № 18. Зі змінами 07.06.2022 р. № 113 [46, п. 14 ² ; 31].	120 календарних днів	08.06.2022 р. – 08.08.2022 р.	Для розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів, які проводилися з 05.04.2022 р. на суму більше 400 тис. грн. [37, п. 22; 33, ст. 20].
10.	Постанова Правління НБУ «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану» від 24.02.2022 р. № 18. Зі змінами від 07.07.2022 р. № 142 [46, п. 14 ² ; 27, п. 1 пп. 6].	180 календарних днів	09.07.2022 р. – до тепер	Для розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів, які проводилися після 05.04.2022 р. Ці строки не поширюються на операції в пороговому (незначному) розмірі до 400 тис. грн. (за деякими винятками). Під валютний контроль підпадають тільки ЗЕ операції на суму більше 400 тис. грн. [37, п. 22; 33, ст. 20; 45, п. 14 ³].
11.	Постанова Правління НБУ «Про встановлення <i>винятків</i> та (або) особливостей запровадження граничних строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів і внесення змін до деяких нормативно-правових актів» від 14.05.2019 р. № 67 [32; 29].	тимчасово припиняється перебіг	01.06.2023 р. [29] – до тепер	Для товарів, робіт і послуг, за якими проведені та не завершені до 24.02.2022 р. операції з експорту та (або) імпорту товарів від/для суб'єктів з місцезнаходженням у РФ або РБ, які створені та діють відповідно до законодавства зазначених країн (крім операцій, за якими граничні строки розрахунків настали до 24.02.2022 р.) (п. 1 ¹).
12.	Постанова Правління НБУ «Про встановлення <i>винятків</i> та (або) особливостей запровадження граничних строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів і внесення змін до деяких нормативно-правових актів» від 14.05.2019 р. № 67 [36; 32].	90 календарних днів	11.11.2023 р. [28] – до тепер	Для ЗЕ операцій з експорту товарів, що класифікуються за кодами згідно з УКТ ЗЕД: 1001 (пшениця і суміш пшениці та жита (меслин)), 1002 (жито), 1003 (ячмінь), 1004 (овес), 1005 (кукурудза), 1201 (соєві боби), 1205 (насіння ріпаку), 1206 (насіння соняшнику), 1507 (олія соєва), 1512 (олія соняшникова), 1514 (олія ріпакова або гірчична), 2306 (макуха), здійснених з 11.11.2023 р. (п. 1 ²).

ходження валютної виручки за експортними операціями та/або товарів за імпортними операціями, по аналогії як і раніше, передбачено нарахування пені. Відповідно до п. 5 ст. 13 Закону України «Про валюту і валютні операції» від 21.06.2018 р. [23] порушення резидентами строку розрахунків «тягне за собою нарахування пені за кожний день прострочення в розмірі 0,3% суми неодержаних грошових коштів за договором (вартості недо-

поставленого товару) у національній валюті (у разі здійснення розрахунків за зовнішньо-економічним договором (контрактом) у національній валюті) або в іноземній валюті, перерахованій у національну валюту за курсом НБУ, встановленим на день виникнення заборгованості. Загальний розмір нарахованої пені не може перевищувати суми неодержаних грошових коштів за договором (вартості непоставленого товару)». Пеню нараховує

ДПС [23, ст. 11 п. 6] на підставі повідомлення банку про порушення граничних строків, який за бажанням може про це сповістити клієнта-порушника, хоча і не зобов'язаний.

Відповідальність, передбачена п. 5 ст. 13 Закону України «Про валюту і валютні операції» від 21.06.2018 р. [23] не застосовується до резидентів – суб'єктів господарювання, що вчинили відповідне правопорушення, якщо імпорتنі операції не можуть бути завершені внаслідок дії постанови Кабінету Міністрів України «Про застосування заборони ввезення товарів з Російської Федерації» від 09.04.2022 р. № 426 [23, ст. 16 п. 13; 34].

Необхідно зауважити, що відповідно до Закону України «Про валюту і валютні операції» від 21.06.2018 р. [23, ст. 13 пп. 6-7]:

«6. У разі якщо виконання договору, ... зупиняється у зв'язку з виникненням форс-мажорних обставин, ... нарахування пені ... зупиняється на весь період дії форс-мажорних обставин та поновлюється з дня, наступного за днем закінчення дії таких обставин. ...

7. У разі прийняття до розгляду судом, міжнародним комерційним арбітражем позовної заяви резидента про стягнення з нерезидента заборгованості, що виникла внаслідок недотримання нерезидентом строку, передбаченого зовнішньоекономічним договором (контрактом), або прийняття до провадження уповноваженим органом відповідної країни документа про стягнення такої заборгованості з боржника-нерезидента на користь резидента в позасудовому (досудовому) примусовому порядку строк, встановлений відповідно до цієї статті, зупиняється з дня прийняття до розгляду такої заяви (прийняття до провадження відповідного документа) і пеня за порушення строку в цей період не нараховується. ...».

В постанові ВСУ від 16.05.2018 р. по справі № 813/1935/17 зазначається, що датою повернення валютної виручки вважається зарахування її на відповідний валютний рахунок [13]. Крім того звертає на себе увагу практика подання позовних заяв до дати закінчення строків повернення валютної виручки (Постанова ВСУ від 26.10.2022 р. по справі № 320/5804/18) [14].

Узагальнюючи, можна зазначити, що

і раніше, і тепер відповідальність за порушення граничних строків розрахунків за експортно-імпортними операціями нормативно була і є визначеною (карантин і воєнний стан її «не скасовували» і не призупиняли її нарахування):

- існує пеня, яка нараховується з першого дня, який настає за граничним днем повернення, становить 0,3% від суми неотриманої оплати за договором (вартості товару, який не був поставлений) – за кожний день прострочення;

- пеня нараховується в гривнях, якщо контракт укладений у гривні, та гривневий еквівалент за курсом НБУ на дату виникнення заборгованості – якщо контракт укладений у іноземній валюті;

- загальний розмір нарахованої пені не може перевищувати загальної суми неодержаних коштів за договором (вартості непоставленого товару);

- нарахування пені призупиняється на час дії форс-мажорних обставин і розгляду спорів в судових органах (державних і недержавних).

З 24.06.2023 р. [29] відповідно до Постанови Правління НБУ «Про встановлення винятків та (або) особливостей запровадження граничних строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів і внесення змін до деяких нормативно-правових актів» від 14.05.2019 р. № 67 [32, п. 1¹] тимчасово, з на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів із дня його припинення або скасування, припиняється перебіг граничних строків розрахунків для товарів, робіт і послуг, за якими проведені та не завершені до 24.02.2022 р. операції з експорту та (або) імпорту товарів за зовнішньоекономічними договорами (контрактами), укладеними українськими суб'єктами ЗЕД з іноземними суб'єктами господарської діяльності з місцезнаходженням у РФ або Республіці Білорусь (далі – РБ), які створені та діють відповідно до законодавства зазначених країн (крім операцій, за якими граничні строки розрахунків настали до 24.02.2022 р.) [29].

У деяких суб'єктів ЗЕД виникла проблема з виконанням зобов'язань по зовнішньоекономічним договорам (контрактам) граничні

строки розрахунків настали до 24.02.2022 р., але мали місце судові провадження, рішення по яким на даний момент вступили в силу, але їх не можна виконати в «добровільному», ні в «примусовому» порядку. Така ситуація має місце внаслідок заборони проведення будь-яких банківських операцій / переказів з/в РФ чи РБ [45, п. 17; 25 п. 7]. А саме: «17. Уповноваженим установам забороняється здійснювати будь-які валютні операції: 1) з використанням російських рублів та білоруських рублів; 2) учасником яких є юридична або фізична особа, яка має місцезнаходження (zareєстрована/постійно проживає) в РФ або в РБ; 3) для виконання зобов'язань перед юридичними або фізичними особами, які мають місцезнаходження (zareєстрована/постійно проживає) в РФ або в РБ».

Судова практика [11] не зважає на доводи про відсутність в діях резидентів вини в порушенні строків зарахування валютної виручки, посилаючись на Закон України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті» від 23.09.1994 р. № 185/94-ВР [42], в якому не ставиться стягнення пені за порушення термінів розрахунків в іноземній валюті в залежність від наявності чи відсутності вини резидента, а тому достатньо наявності лише факту порушення відповідних строків.

Відповідно до ч. 6 ст. 13 Закону України від 21.06.2018 р. № 2473-VIII «Про валюту та валютні операції» [23], у разі якщо виконання договору за операціями, зокрема з експорту товарів зупиняється у зв'язку з виникненням форс-мажорних обставин, перебіг строку розрахунків, установленого НБУ, та нарахування пені відповідно до ч. 5 ст. 13 зупиняється на весь період дії форс-мажорних обставин та поновлюється з дня, наступного за днем закінчення дії таких обставин. Підтвердженням виникнення та закінчення дії форс-мажорних обставин є відповідна довідка уповноваженої організації (органу) країни розташування сторони зовнішньоекономічного договору (контракту) або третьої країни відповідно до умов цього договору (контракту). Встановлення форс-мажорних обставин відбувається в кожному конкретному випадку індивідуально щодо окремого зобов'язання (лист ТПП України від 24.02.2016 р. № 1473/05.0-5 [60]).

В листі ДПА України від 10.08.2004 р. № 15183/7/23-5317 зазначено, що офіційним підтвердженням виникнення форс-мажорних обставин є оригінал документа вповноваженого органу країни виникнення таких обставин, виконаний на фірмовому бланку організації з відповідними реквізитами: дата, вихідний номер, назва документа (свідоцтво, сертифікат, висновок, довідка тощо), відповідний текст, підпис посадової особи, зазначення посади особи, що підписала документ, відтиск печатки організації [48]. Тобто навіть при наявності прямої законодавчої норми та офіційної позиції контролюючого органу, суди визнали неналежними доказами форс-мажору копії указів Президента Грузії, постанов парламенту і уряду Грузії про встановлення надзвичайного стану на території Грузії з 21.03.2020 р. у зв'язку з COVID-19. (Постанова ВСУ від 13.07.2023 р. у справі № 560/9742/22 [16]), згідно якої касаційну скаргу залишено без задоволення, а оскаржені судові рішення – без змін).

Фактично у 2022 році за період воєнного стану в сфері валютних обмежень в Україні:

– Відбувалося то зменшення, то поступове збільшення граничних строків застосування банківського валютного нагляду, тобто максимальних строків розрахунків за експортно-імпортними операціями з 365 до 90 календарних днів [37, п. 21; 46, п. 14²; 30, п. 4], пізніше з 90 календарних днів до 120 календарних днів [46, п. 14²; 31; 30, п. 4], і нарешті – до 180 календарних днів [46, п. 14²; 31; 27, п. 1 пп. 6)]. При чому зміна з 90 календарних днів до 120 календарних днів сталася «назад», тобто строк 120 календарних днів застосовується не тільки до операцій, які розпочато з 08.06.2022 р., але й до тих, які почалися раніше -- до операцій з 05.04.2022 р., отже, по всіх імпортних операціях, які вже були розпочато з цієї дати, діяв 120-денний строк розрахунків.

– «Стандартним» граничним строком розрахунків за зовнішньоекономічними договорами (контрактами) для «мирного» часу були й залишаються 365 календарних днів. Як тільки воєнний стан буде відмінено, то має повернутися стандартний 365-денний період [23; 37 ;46].

– Залишається відсутнім обов'язковий продаж виручки експортерами. Його не вводили й у період воєнного стану, хоча декілька років тому таке обмеження існувало та було пов'язаним з необхідністю підтримання курсу національної валюти. Скасований обов'язковий продаж був ще з 20.06.2019 р. в процесі валютної лібералізації в Україні. Таким чином, уся виручка, як і раніше, залишається на поточному рахунку експортера [26; 37].

Необхідно звернути увагу на нові правила для експорту сільськогосподарської продукції в умовах воєнного стану, окрім зменшення граничного строку розрахунків, зокрема формування переліку верифікованих суб'єктів агропромислового комплексу, які здійснюють експорт товарів, зокрема зернових, олійних і продуктів переробки і відповідають чотирьом критеріям, одне з яких про необхідність мати документальне підтвердження від банку, з яким працює, що з 23.02.2022 р. по 27.10.2023 р. він провів хоча б одну успішну експортну операцію, по якій було повернення валютної виручки [43; п. 6].

Крім штучно створених суб'єктами ЗЕД причин неповернення валютної виручки і порушення граничних строків надходження валютної виручки за експортними операціями та/або товарів за імпортними операціями, окремо необхідно зазначити деякі причини вимушеного / неумисного невиконання або неналежного виконання зобов'язань до зовнішньоекономічним договорам (контрактам), враховуючи законодавчі вимоги може призводити до відповідальності суб'єктів ЗЕД:

1. Відповідно до змісту ч. 6 ст. 13 Закону України «Про валюту і валютні операції» від 21.06.2018 р. № 2473-VIII [23] в разі якщо виконання договору зупиняється у зв'язку з виникненням форс-мажорних обставин, перебіг строку розрахунків та нарахування пені зупиняються на весь період дії форс-мажорних обставин та поновлюються з дня, наступного за днем завершення дії таких обставин.

Отже, фактично сучасні обставини в Україні можуть вважатися форс-мажорними (зокрема, «...збройний конфлікт або сер-

йозна погроза такого конфлікту, включаючи але не обмежуючись ворожими атаками, блокадами, військовим ембарго, дії іноземного ворога, загальна військова мобілізація, військові дії, оголошена та неоголошена війна, дії суспільного ворога, збурення, акти тероризму, диверсії, піратства, безлади, вторгнення...» [47, ст. 14¹ ч. 2; 50, п. 3.1.1., п. 6.1.; 12]), і за певних умов і при наявності трьох складових: – обставини непереборної сили, – неможливості виконання контрактного зобов'язання і – причинно-наслідкового зв'язку між ними, суб'єкти ЗЕД можуть призупинити або звільнитися від виконання контрактних зобов'язань і деяких видів відповідальності.

Тобто одна із сторін конкретного зовнішньоекономічного договору (контракту) [50, п. 6.2.] повинна довести, що наявні обставини (введення воєнного стану чи початку бойових дій) мають відношення до конкретного господарського зобов'язання та унеможливають після постачання товару або здійснення авансового платежу отримати резидентами валютної виручки або поставку їм імпортного товару на невизначений строк, а також з метою не нарахування пені за порушення граничних строків розрахунків.

Свою фактичну позицію з даного приводу висловила ТПП України в листі від 28.02.2022 р. [2], але звернемо увагу, що лист не є документом визначеним національним законодавством, як такий, що підтверджує наявність форс-мажорних обставин по кожному конкретному зовнішньоекономічному договору (контракту). (Деякі процедурні аспекти також див. в наступному абзаці).

2. З осені 2023 р. практично безперервно триває безстрокова майже повна блокада українсько-польського кордону (в пунктах пропуску «Ягодин-Дорогуськ», «Краківець-Корчова», «Рава-Руська-Гребенне» та ін.) польськими перевізниками і фермерами на його перетин вантажними транспортними засобами з реєстрацією в Україні [59] і часткова румунсько-українського кордону (пункт пропуску «Халмеу-Дякове») [49], що впливає, в першу чергу, на дотримання термінів перевезення товарів. Для уникнення відповідальності суб'єкти ЗЕД, відповідно до абз. 2 ч. 6

ст. 13 Закону України «Про валюту і валютні операції» від 21.06.2018 р. № 2473-VIII [23] підтвердженням виникнення та закінчення дії форс-мажорних обставин є відповідна довідка (сертифікат, висновок) уповноваженої організації (органу) країни розташування сторони зовнішньоекономічного договору (контракту) або третьої країни відповідно до умов цього договору (контракту). До переліку форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) серед іншого належать у т.ч. і блокада, і страйк, відповідно до Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» від 02.12.1997 р. № 671/97-ВР [47 ст. 14¹ ч. 2; 50, п. 3.1.1., п. 6.1.].

Наявність факту однієї або кількох форс-мажорної обставини (обставин непереборної сили) не звільняє автоматично сторони ЗЕД(к) від відповідальності. Тобто суб'єкти ЗЕД можуть повідомити контрагентів про настання форс-мажорних обставин та неможливість вчасного виконання зобов'язань для можливості врегулювання спірного питання, підтвердивши ці обставини (їх початок і закінчення) сертифікатом виданим Торгово-промисловою палатою України або уповноваженими нею регіональними торгово-промисловими палатами [47, ст. 14¹ ч. 1; 50, п. 3.3.].

Виходячи з реальної ситуації в українській економіці в процесі її «воєнного сьогодення» і повоєнного реформування, можна погодитися, що однією з ключових економічних загроз є відтік з країни валютних ресурсів [6, с. 131] і враховуючи всю ретроспективу і сучасний стан застосування в Україні валютного контролю у формі встановлення граничних строків надходження валютної виручки за експортними операціями та/або товарів за імпорними операціями (повернення валютної виручки й імпортової частини

по контрактам, вартості недопоставленого товару) у сфері експортно-імпортних операцій, варто запроваджувати і в подальшому заходи вдосконалення механізму контролю цих відносин, у т.ч. з огляду першочергових національних інтересів у сфері забезпечення фінансової безпеки на макрорівні [1, с. 241, 245, 261], шляхом поєднання регулюючих і стимулюючих заходів:

- регламентації вибору форм розрахунків, що дозволяє широко використовувати «ненадійні» (з погляду валютного контролю) форми;

- розробки цілісного механізму контролю за рухом інвестицій, кредитів, розміщенням валютних цінностей на рахунках за межами України. Незважаючи на відмінності в технології здійснення і завершення операції, спільним є визначення механізму перевірки закінчення операції, через недосконалість якого відбувається неповернення валюти;

- створення і вдосконалення правового механізму та інфраструктури з протидії відмиванню нелегальних коштів і поверненню незаконно вивезених з України капіталів;

- запровадження механізму контролю за здійсненням поточних валютних операцій у міжнародних одиницях і неконвертованій валюті;

- унеможливлення недоотримання виручки за експорт товарів та послуг і здійснення платежів за фіктивними операціями з цінними паперами, в т.ч. НБУ [61, с. 78];

- забезпечення позитивного зовнішньоторговельного сальдо, достатнього обсягу золотовалютних запасів;

- підтримка ліквідності національної грошової одиниці;

- удосконалення механізмів повернення національного капіталу з-за кордону та управління зовнішнім боргом та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Вінічук М.В., Наконечна Н.В. Економічна безпека держави: соціально-економічний вимір : навчальний посібник. Львів, Ліра-Прес: 2017. 322 с. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/164771/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D0%B0%20%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%B8%20%D0%9D%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B5%D1%87%D0%BD%D0%B0_3.pdf
2. Всім кого це стосується : лист Торгово-промислової палати України від 28.02.2022 р. № 2024/02.0-7.1. URL: <https://uccr.org.ua/uploads/files/621cba543cda9382669631.pdf>

3. Директива Ради (88/361/ЄЕС) «Щодо імплементації статті 67 Договору»: Директива Ради Європейського економічного співтовариства від 24.06.1988 р. № 88/361/ЄЕС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_182#Text

4. Експортери ховають за кордоном мільярди – голова НБУ. *Кореспондент*. 07.12.2023. URL: https://ua.korrespondent.net/ukraine/4646522-eksportery-khovauit-za-kordonom-miliardy-holova-nbu?_gl=1*bvdgbm*_ga*MTA2NzkxNTQ5OS4xNz_A0Mjk1Mzg4*_ga_HCSJ3J3LKX*MTcwNDI5NTM4Ny4xLjEuMTcwNDI5NTY4MS40LjAuMzgzMTk3NTQw

5. Звіт про результати аудиту ефективності виконання повноважень державними органами щодо забезпечення контролю за дотриманням суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності вимог валютного законодавства : рішення Рахункової плати України від 26.06.2018 р. № 15-5. URL: http://www.rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2018/15-5_2018/zvit_15-5_2018.pdf

6. Калініченко З. Пріоритети захисту національної економіки та зміна цілей повоєнної економічної політики. *Захист національної економіки та управління її розвитком* : кол. монограф. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внут. справ, 2023. С. 110-133 с. URL: http://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/10857/5/%D0%BC%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82_%D0%95%D0%9A%D0%9E%D0%9D_%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F%202022-2.pdf

7. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Редакція від 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

8. Митний кодекс України від 13.03.2012 р. № 4495-VI. Редакція від 13.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>

9. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. Редакція від 22.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>

10. Порядок видачі висновку щодо продовження граничних строків розрахунків за окремими операціями з експорту та імпорту товарів, встановлених Національним банком України : Постанова Кабінету Міністрів України від 13.02.2019 р. № 104. Редакція від 14.11.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/104-2019-%D0%BF>.

11. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 27.04.2023 р. № 804/5861/17, адміністративне провадження № К/9901/1431/18 № К/9901/388/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110502385>

12. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 02.10.2018 р. у справі № 805/2130/17-а, № К/9901/4715/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77045039>

13. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 16.05.2018 року у справі № 813/1935/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74173252>

14. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 26.10.2022 р. у справі № 320/5804/18, адміністративне провадження № К/9901/48316/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107010231>

15. Постанова Верховного Суду у складі судової палати з розгляду справ щодо податків, зборів та інших обов'язкових платежів Касаційного адміністративного суду від 31.01.2020 р. у справі № 1340/3649/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87478127>

16. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 13.07.2023 р. у справі № 560/9742/22, адміністративне провадження № К/990/21689/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112184693>

17. Постанова Волинського окружного адміністративного суду від 06.12.2017 р. № 803/917/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/70852286>

18. Постанова Житомирського окружного адміністративного суду від 25.05.2016 р. у справі № 806/5406/15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/58126512>

19. Постанова Колегії суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України від 06.05.2008 р. № 08/47 у справі № 21-1518во07. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/3402031>

20. Постанова Судової палати у господарських справах Верховного Суду України від 17.12.2002 р. у справі № 2-15/2542-02. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v2542700-02#Text>

21. Постанова Третього апеляційного адміністративного суду м. Дніпро від 27.02.2020 р. у справі № 160/9757/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88142960>

22. Постанова Шостого апеляційного адміністративного суду м. Києва від 12.03.2019 р. у справі № 826/7430/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80479949>

23. Про валюту і валютні операції : Закон України від 21.06.2018 р. № 2473-VIII. Редакція від 01.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19#Text>
24. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. Редакція від 17.08.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>
25. Про внесення змін до постанови Правління Національного банку України від 24 лютого 2022 року № 18 «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану» : Постанова Правління Національного банку України від 24.02.2022 р. № 21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0021500-22/ed20220224#n2>
26. Про внесення зміни до Положення про заходи захисту та визначення порядку здійснення окремих операцій в іноземній валюті : Постанова Правління Національного банку України від 18.06.2019 р. № 78. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0078500-19#Text>
27. Про внесення зміни до постанови Правління Національного банку України від 24 лютого 2022 року № 18 : Постанова Правління Національного банку України від 07.07.2022 р. № 142. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0142500-22#n21>
28. Про внесення зміни до постанови Правління Національного банку України від 14 травня 2019 року № 67 : Постанова Правління Національного банку України від 10.11.2023 р. № 145. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0145500-23#n5>
29. Про внесення зміни до постанови Правління Національного банку України від 14 травня 2019 року № 67 : Постанова Правління Національного банку України від 30.05.2023 р. № 71. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0071500-23#n5>
30. Про внесення зміни до постанови Правління Національного банку України від 24 лютого 2022 року № 18 : Постанова Правління Національного банку України від 04.04.2022 р. № 68. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0068500-22#Text>
31. Про внесення зміни до постанови Правління Національного банку України від 24 лютого 2022 року № 18 : Постанова Правління Національного банку України від 07.06.2022 р. № 113. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0113500-22?find=1&text=120#Text>
32. Про встановлення винятків та (або) особливостей запровадження граничних строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів і внесення змін до деяких нормативно-правових актів : Постанова Правління Національного банку України від 14.05.2019 р. № 67. Редакція від 11.11.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0067500-19#Text>
33. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 06.12.2019 р. № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#n584>
34. Про застосування заборони ввезення товарів з Російської Федерації : Постанова Кабінету Міністрів України від 09.04.2022 р. № 426. Редакція від 17.06.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/426-2022-%D0%BF#Text09.04.2022>
35. Про затвердження Інструкції про порядок валютного нагляду банків за дотриманням резидентами граничних строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів : Постанова Правління Національного банку України від 02.01.2019 р. № 7. Редакція від 26.11.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007500-19#Text>
36. Про затвердження переліку товарів та (або) галузей економіки, для яких Національний банк має право встановлювати винятки та (або) особливості запровадження заходу захисту, передбаченого абзацом першим частини першої статті 13 Закону України «Про валюту і валютні операції» : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.02.2019 р. № 76-р. Редакція від 09.11.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/76-2019-%D1%80#Text>
37. Про затвердження Положення про заходи захисту та визначення порядку здійснення окремих операцій в іноземній валюті : Постанова Правління Національного банку України від 02.01.2019 р. № 5. Редакція від 19.08.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005500-19#Text>
38. Про затвердження Порядку визначення строку та умов завершення імпортової операції без увезення товару на територію України : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.12.2007 р. № **1392**. Редакція від 07.11.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2007-%D0%BF#Text>
39. Про заходи щодо стимулювання зовнішньоекономічної діяльності : Указ Президента України від 19.03.1992 р. № **162**. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/162/92#Text>
40. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16.04.1991 р. № 959-XII. Редакція від 31.12.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text>

41. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 р. № 2709-IV. Редакція від 23.12.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>
42. Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті : Закон України від 23.09.1994 р. № 185/94-ВР. Втрата чинності від 07.02.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/185/94-%D0%B2%D1%80#Text>
43. Про реалізацію експериментального проекту з верифікації суб'єктів агропромислового комплексу в умовах воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 31.10.2023 р. № 1132. Редакція від 11.11.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1132-2023-%D0%BF#Text>
44. Про регулювання товарообмінних (бартерних) операцій у галузі зовнішньоекономічної діяльності : Закон України від 23.12.1998 р. № 351-XIV. Редакція від 13.02.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/351-14#Text>
45. Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану : Постанова Правління Національного банку України від 24.02.2022 р. № 18. Зі змінами від 24.02.2022 р. № 21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0018500-22#Text>
46. Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану : Постанова Правління Національного банку України від 24.02.2022 р. № 18. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0018500-22#Text>
47. Про торгово-промислові палати в Україні : Закон України від 02.12.1997 р. № 671/97-ВР. Редакція від 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-%D0%B2%D1%80#Text>
48. Про форс-мажорні обставини : лист Державної податкової адміністрації України від 10.08.2004 р. № 15183/7/23-5317. URL: <http://consultant.parus.ua/?doc=03U52271DA>
49. Пункт пропуску «Халмеу-Дякове» заблоковано технікою румунських фермерів. *Державна митна служба України*. 18.01.2024 р. URL: <https://t.me/UkraineCustoms/2652>
50. Регламент засвідчення Торгово-промисловою палатою України та регіональними торгово-промисловими палатами форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) : рішення президії ТПП України від 15.07.2014 р. № 40(3). Редакція від 18.12.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0040571-14#Text>
51. Рішення Вінницького окружного адміністративного суду від 13.01.2020 р. у справі № 120/3648/19-а. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87263910>
52. Рішення Волинського окружного адміністративного суду від 08.12.2021 р. у справі № 140/114110/21. URL: <https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/101757863/>
53. Рішення Запорізького окружного адміністративного суду від 10.11.2021 р. у справі № 280/2801/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101285723>
54. Рішення Херсонського окружного адміністративного суду від 07.10.2019 р. у справі № 540/1611/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84950148>
55. Роз'яснення від НБУ. URL: https://eba.com.ua/wp-content/uploads/2023/11/EVA_termin-povernennya-valyutnoyi-vyruchky-dlya-eksporteriv1.pdf
56. Тарасовський Ю. Експортери агропродукції не повернули в Україну \$3 млрд. валютної виручки з початку війни -- Bloomberg. *Forbes*. 02.11.2023. URL: <https://forbes.ua/news/eksporteri-agroproduksii-ne-povernuli-v-ukrainu-3-mlrd-valyutnoi-viruchki-z-pochatku-viyini-bloomberg-02112023-17031>
57. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
58. Ухвала Львівського апеляційного адміністративного суду від 23.11.2017 р. № 876/10632/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/70508659>
59. Чи можна вважати блокування проїзду вантажних транспортних засобів на території Республіки Польща форс-мажором. *Торгово-промислова палата України*. 27.11.2023. URL: <https://uccr.org.ua/press-center/uccr-news/chi-mozhna-vvazhati-blokuvannia-proyizdu-vantazhnikh-transportnikh-zasobiv-na-teritoriyi-respubliki-polshcha-fors-mazhorom>
60. Щодо форс-мажорних обставин : лист Торгово-промислової палати України від 24.02.2016 р. № 1473/05.0-5. URL: https://ips.ligazakon.net/document/mus26307?ed=2016_02_24
61. Фінансова система національної економіки: проблеми розвитку та управління змінами / за заг. ред. Т.І. Єфименко. У трьох томах. Том 3. К. : ДННУ «АФУ», 2012. 960 с. URL: https://afu.kiev.ua/getfile.php?page_id=451&num=6